

שמות פועל ושמות פעולה בגזרת השלמים

שמות פועל ושמות פעולה הם חלק מקבוצת חלקי הדיבור:

שם עצם	שם תואר	פועל	תואר הפועל	מילת יחס	שם פעולה	שם פועל
ילד	קטן	דיווח	בהתרגשות	על	דליפה	להזהיר

של גז כדי | את השכנים.

שמות פועל ושמות פעולה נגזרים מחמישה בניינים בלבד: קל (פִּעַל), נפעל, הפְּעִיל, פִּעַל והתפעל. לבניינים פִּעַל והפעל אין שם פועל ואין שם פעולה.

שמות פועל

שם פועל הוא חלק מנטיית הפועל בלמ"ד, למשל נטיית הפועל הַדְּבִיק:

צמך: הַדְּבִיק הוּוה: מְדַבֵּק צמ"ד: יְדַבֵּק צווי: הַדְּבִיק! פועל: לְהַדְּבִיק

לשם פועל אין גוף ואין זמן, אלא רק שורש ובניין. להלן דוגמאות של שמות פועל בחמשת הבניינים:

שם הפועל	הוא חלק מנטיית הפועל ...	בבניין ...	והשורש שלו הוא ...	אין לו זמן	ואין לו גוף
לְשַׁמֵּר	שְׁמַר	קל	ש-מ-ר	X	X
לְהַכְנִיס	נְכַנֵּס	נְפַעַל	כ-נ-ס	X	X
לְהַדְּבִיק	הַדְּבִיק	הַפְּעִיל	ד-ב-ק	X	X
לְסַפֵּר	סַפֵּר	פִּעַל	ס-פ-ר	X	X
לְהִתְרַגֵּשׁ	הִתְרַגֵּשׁ	הִתְפַּעַל	ר-ג-שׁ	X	X

ניתן לזהות שם פועל בתבנית צמ"ד _____

להלן שני משפטים שבהם צורה מודגשת עם האות למ"ד. איזו צורה היא שם פועל?

– להגשת העבודה קיבלו התלמידים שבועיים.

– על התלמידים להגיש את העבודה בתוך שבועיים.

בדיקה: צמ"ד להגשת X – מבע שגוי בעברית, ולכן לא שם פועל.

צמ"ד להגיש ✓ – מבע תקין בעברית, ולכן שם פועל.

כתב, ערך והגיה: אריאל חסון, הגימנסיה הריאלית, ראשון לציון

שמות פעולה

שם פעולה הוא שם עצם בעל תכונות מיוחדות המבדילות אותו משמות עצם אחרים. כיסא, שולחן, אהבה, חברות, דמיון, שעון – שמות עצם "רגילים"; חלק דיבר: שם עצם. פתיחה, התלבשות, דיבור, הקפדה, גנבה, סגירה, אזהרה – שמות פעולה; חלק דיבר: שם פעולה.

שם פעולה נגזר מן הפועל בבניינים השונים, למשל:

מן הפועל סָגַר בבניין קַל (פָּעַל) אנו גוזרים את שם הפעולה סְגִירָה.

מן הפועל סָמַן בבניין פָּעַל אנו גוזרים את שם הפעולה סְמוֹן.

מן הפועל נָכַס בבניין נָפַעַל אנו גוזרים את שם הפעולה הַכְּנָסוּת.

שם פעולה נושא עימו משמעות של פעולה או של תוצאת הפעולה.

בשם הפעולה הַזְכָּרָה (מן הפועל הִזְכִּיר) גלומה משמעותה של הפעולה שהיא ציון שמו של אדם או עניין כלשהו, ואילו בשם הפועל אֶזְכְּרָה (גם הוא מן הפועל הִזְכִּיר) גלומה המשמעות של תוצאת הפעולה, היינו הטקס שבו אנו מזכירים את שמו של אדם אהוב שנפטר.

שם פעולה נושא עימו משמעות של סתמיות, כלומר לא ידוע מיהו או מיהם מבצעי הפעולה או מיהם המושפעים מן הפעולה (אלא אם כן מבצעי הפעולה או המושפעים ממנה מוזכרים באופן מפורש במשפט). למשל, במשפט:

ההחלטה בעניין קרובה – לא ידוע מי יחליט, בנוגע למה יחליט או מי יושפע מההחלטה.

המשמעויות המיוחדות של שמות פעולה (משמעות של פעולה ושל סתמיות) מאפשרות יצירת משפטים בעברית שלא ניתן ליצור בעזרת שמות עצם שאינם שמות פעולה, למשל:

– הפגישה מחר. ✓ המשפט תקין.

– הכיסא מחר. X המשפט אינו תקין. (ל"כיסא" אין משמעות של פעולה או של סתמיות).

מכיוון ששם פעולה הוא סוג של שם עצם, את אותיות השורש בתבנית שם הפעולה נהוג לכתוב באותיות קט"ל (להבדיל ממערכת הפועל שבה אנו מציינים את עיצורי השורש באותיות פע"ל). למשל, שורש הפועל סָתַם בבניין קַל הוא ס-ת-מ. שם הפעולה הנגזר מפועל זה – סְתִימָה – נוצר כאשר עיצורי השורש ס-ת-מ מסתרגים בתוך התבנית סְסִימָה.

ס-ת-מ

סְסִימָה = סְתִימָה

את התבנית הכללית של שמות פעולה כאלה בבניין קַל (סְתִימָה, גְרִימָה, סְגִירָה, פְּגִישָׁה) נהוג לכתוב באותיות קט"ל: קְטִילָה. האות ק מייצגת את אות השורש הראשונה; האות ט מייצגת את אות השורש השנייה;

והאות ל מייצגת את אות השורש השלישית.

להלן שמות פעולה שכיחים בחמשת הבניינים (רשימה חלקית):

בניין קל

שלושה משקלים: (1) קטילה ☞ למשל, מן הפועל שמר ← שמירה
דוגמאות נוספות: פתיחה, דליפה, שאילה, בדיקה, צביעה, עזיבה, חשיבה ועוד.

(2) קטלה ☞ למשל, מן הפועל צעק ← צעקה
דוגמאות נוספות: זעקה, שאגה, נקמה, סברה, דהרה, דאגה, חזרה ועוד.

(3) קטלה ☞ למשל, מן הפועל גנב ← גנבה
דוגמאות נוספות: בערה, גזלה, דלקה, שאלה, שרפה, עברה ועוד.

בניין נפאל

משקל אחד: הקטלות ☞ למשל, מן הפועל נצמד ← הצמדות
דוגמאות נוספות: הפנסות, הפרדות, הפתחות, השפטות, הזכרות, הסתפות ועוד.
(בכתיב מלא עם יו"ד: היצמדות, היכנסות, היפרדות, הימתחות, הישפטות, היזכרות, היסחפות)
סימן זיהוי: חיריק־דגש־קמץ (חד"ק)

בניין הפעיל

שלושה משקלים: (1) הקטלה ☞ למשל, מן הפועל הבחין ← הבחנה
דוגמאות נוספות: הבטחה, הזכרה, הסדרה, הרפבה, החלטה, החמצה ועוד.

(2) אקטלה ☞ למשל, מן הפועל הבחין ← אבחנה
דוגמאות נוספות: אבטחה, אזכרה, אסדרה, אזעקה, אבטלה

(3) הקטל ☞ למשל, מן הפועל הסביר ← הסבר
דוגמאות נוספות: הסדר, הרפב, הגבל, הזנקה, הדפס

בניין פעל

שני משקלים: (1) קטול ☞ למשל, מן הפועל בקש ← בקוש
דוגמאות נוספות: בקור, תקון, פוון, סכון, בטול, ספור, דבור, למוד ועוד.

(2) קטלה ☞ למשל, מן הפועל בקש ← בקשה
דוגמאות נוספות: בקרה, תקנה, פונה, ספנה, בטלה, חבלה ועוד.

בניין התפעל

משקל אחד: התקטלות ☞ למשל, מן הפועל התרגש ← התרגשות
דוגמאות נוספות: התלבשות, התחצפות, התגבשות, התקדמות, התמכרות, השתלמות, הזדמנות, השתלבות, הסתלקות, הצטדקות ועוד.

כתב, ערך והגיה: אריאל חסון, הגימנסיה הריאלית, ראשון לציון

הערות:

1. לעיתים אין התאמה בין הבניין לבין תבנית שם הפעולה שהיינו מצפים לה, למשל: שם הפעולה של הפועל נְרָשָׁם (בבניין נפעל) הוא הַרְשָׁמָה (במשקל הַקְטָלָה, הנגזר בדרך כלל מפעלים בבניין הַפְעִיל). דוגמה נוספת לחוסר התאמה: שם הפעולה של הפועל שָׁרַד (בבניין קל) הוא הַשְׁרָדוֹת (במשקל הַקְטָלוֹת, השייך לבניין נפעל).

2. משמעותו של שם פעולה הוא היותו שם פעולה, ולכן כאשר אנו מתבקשים לציין את משמעותו של שם הפעולה נכתוב: שם פעולה. להלן שתי שאלות לדוגמה:

שאלה א: מהי המשמעות המשותפת לשמות תְּפִיֶּרָה, הַחֲלָטָה והַתְּקַפְּלוֹת?

תשובה: שמות פעולה.

שאלה ב: איזה שם מבין השמות שלפניך יוצא דופן מבחינת המשמעות שלו? הסבר.

מְבַרֵּג, מְקַדְּחָה, תִּיקוֹן, מְבַרְּשֵׁת

תשובה: תיקון הוא היוצא דופן מבחינת המשמעות. המשמעות של תיקון היא שם פעולה, ואילו

משמעותם של שאר השמות היא כלים ומכשירים.

ט ב ל ה מ ס כ מ ת

	דוגמאות שכדאי לזכור	פקע	בניין
בזכות הַשְׁמִירָה והַדְּאָגָה נמנעה הַגְּנֵבָה.	שְׁמִירָה	קְטִילָה	קל
	דְּאָגָה	קְטָלָה	
	גְּנֵבָה	קְטָלָה	
הַצְּמִדוֹת (מהפועל נָצַמַד); הַפְּנִסוֹת (מהפועל נָכַס). סימן זיהוי: חיריק־דגש־קמץ (חד"ק).	הַצְּמִדוֹת; הַפְּנִסוֹת	הַקְטָלוֹת	נפעל
בעקבות הַבְּחִנָּה החדה של הרופא הוא ישב וכתב אֲבַחְנָה שבה כלל הַסִּיבֵּר על מחלתו של החולה.	הַבְּחִנָּה	הַקְטָלָה	הפעיל
	אֲבַחְנָה	אֲקָטָלָה	
	הַסִּיבֵּר	הַקְטִיל	
מִן הַפּוֹעֵל בִּיקֵשׁ גַּם בִּיקוּשׁ וְגַם בִּקְשָׁה, אֲךָ לֹא תִמְיֵד קִיּוּמִים שְׁנֵי הַמִּשְׁקָלִים. לְמִשְׁל, מִן הַפּוֹעֵל שִׁדְרָה יֵשׁ שִׁדוּר, אֲךָ אֵין "שִׁדְרָה".	בְּקוּשׁ	קְטוּל	פיעל
	בְּקִשָּׁה	קְטָלָה	
גַּם הַצּוּרוֹת הַמִּיּוּחָדוֹת בַּהֲתַפְעַל (לְמִשְׁל, הַסְתַּבְּרוּת, הַצְּטִיּוּנוֹת, הַזְדַּמְנוֹת, הַיִּתְמָמוֹת) שִׁיכוֹת לְמִשְׁקַל הַתְּקַטְלוֹת.	הַתְּרַגְּשׁוֹת; הַסְתַּבְּרוֹת	הַתְּקַטְלוֹת	התפעל